

Zanoni

Edward
Bulwer-Lytton

Canopus

Zanoni

Vydavatelská řada ÚSVIT
Svazek 2

CANOPUS

EDWARD BULWER-LYTTON

Zanoni

CANOPUS
Praha 2018

Translation © Roman Blinka 2018
ISBN 978-80-87692-84-4

VĚNOVÁNÍ

Sochaři Johnu Gibsonovi, R. A. (členovi královské akademie)

Rozhlížím se po širokém a zářivém zástupu žijících Angličanů, abych zvolil jednoho, kterému bych s nejlepším svědomím mohl věnovat toto dílo – někoho, kdo by svým životem stejně jako svým géniem mohl ztělesňovat princip, který jsem se snažil vyjádřit. Někoho povzneseného ideálem, který uctíval, někoho dlícího v nádherném bytí s obrazy zrozenými v jeho fantazii. Když se rozhlížím po takovém člověku, mé myšlenky se zastavují u vás. Vzdálen našim divokým intrikám, naší nízké žárlivosti, podlým sporům, které degradují a ničí touhu Ducha, žijete ve svém římském domově uprostřed toho, co je nejkrásnější a co se v minulosti ukázalo jako nejméně pomíjivé. S nejušlechtlejšími záměry a v nejčistším duchu přispíváte k velkolepému dědictví budoucnosti. Vaše mládí se stalo jedním velkým zápasem, aby vaše dospělost mohla být zasvěcena proslulosti – proslulosti neposkvrněné ani jediným přáním po zlatě. Unikl jste dvěma nejhorším nebezpečím, která hrozí umělci naší doby a naší země – znehodnocujícím tendencím obchodu a zlostné řevnivosti konkurence. Neopracovával jste svůj mramor pro tržiště, ani jste nebyl v pokušení snížit svůj vkus na úroveň současné doby podle chvály, kterou naše ničemná kritika věnuje přehánění a deformacím. Žil jste a pracoval, jako byste neměl žádné konkurenty kromě mrtvých ani žádné zákazníky kromě znalců toho, co je nejlepší. Jako božský kněz Krávy jste usiloval jen o rozšíření řad jejích vyznavačů a obohacení jejích chrámů. Jako žák Canovy jste zdědil jeho vynikající kvality a vyhnul se jeho chybám – vaše je jeho jemnost, ale ne jeho strojenost. Vaše srdce se mu podobá ještě více než váš talent. Máte stejně ušlechtilé nadšení pro své nádherné povolání a jste stejně vznešeně prost vši závisti i znevažujících postojů. Stejně jako on toužíte nikoli válčit

s umělci stejného zaměření, ale sloužit jim tím, že podporujete, posilujete, radíte a také odstraňujete ostýchavost nezkušených a povyšujete nejasné snahy mladých. V dokonalém porozumění antice jste díky své intuici dosáhl vzdělanosti Winckelmannna a plastické poetičnosti Goetha. Pokud je každé vaše dílo náležitě zkoumáno, je samo o sobě recenzí znázorňující velebná tajemství řeckého umění, k jejichž vzkříšení mezi námi jste bez podlézavosti plagiátorství přispěl. Ve vás spatřujeme tři skvělé a dlouho neodhalené zásady tohoto umění – jednoduchost, klid a soustředěnost.

Váš obdiv k Řekům vás však nedovedl k zaslepenosti pouhého sběratele antických starožitností ani vás neučinil méně vnímavým vůči nedoceňované znamenitosti pozoruhodných lidí současné doby, kteří jsou hodni být vašimi krajaný. Obvykle totiž platí, že dokud v ulicích našeho hlavního města nestojí sochy oněch výjimečných krajanů, nedokazujeme my, že jsme hodni slávy, kterou oni prozářili naši zem. Nedovolil jste ani, aby vás vaše vděčnost Canovi oslepila nebo dovedla k nadřazenosti Flaxmana. Tady zase platí, že teprve až dokážeme sami rozeznat svá mistrovská díla a proslavíme se svým jménem, můžeme začít hledat ty zástupce anglické veřejnosti, kteří by byli schopni převzít skutečný patronát nad anglickým uměním, ale ne dřívě.

Já, umělec slov, tedy odkazuji vám, umělci, jehož myšlenky hovoří prostřednictvím mramoru, toto milované dílo mého vyzrálého mužného věku. Mou lásku k němu nijak nezmenšuje skutečnost, že bylo málo chápáno a povrchně souzeno obyčejnými lidmi z davu; pro ně nebylo určeno. A naopak ji nijak nezvyšuje to, že dílo našlo nadšené příznivce mezi nemnohými. Má láska k tomuto dílu vyrůstá z velebné a čisté radosti, kterou jsem pociťoval, když jsem ho vymýšlel a psal. I kdybych ho vytesal do kamenů na poušti, byl by mi tento projev mé nejniternější duše v jejích nejméně zastřených okamžicích stejně drahý. A myslím si, že právě to by měl být pohled, jímž by se měl dívat člověk, jehož umění se rodí z víry v dobro a krásu zásad, které se snaží zobrazit. Vaše čistější bytí, vyrovnané a svaté, mi můj osud upírá – i když mé srdce po něm touží. Naše skutečná povaha však spočívá v našich myšlenkách, ne v našich skutcích: a proto v knihách – které jsou auto-

rovými myšlenkami – je jeho povaha odhalena zraku, který dokáže rozlišovat. Ne v ruchu života měst ani v chaosu a lidském davu, ale v tichu, osamělosti a v duchovnějším životě, který na několik chvil prožije každý hledající pod každým sluncem (ve svém kradném úniku z Agory* do jeskyně), cítím, že je mezi námi pouto tajemné spřízněnosti, ten magnetický řetěz, který sjednocuje věčné bratrstvo, jehož symbolem je Zanonihovo bytí.

Londýn, květen 1845

E. B. L.

* Náměstí v centru Atén, které v antice sloužilo k setkávání prvního lidového zákonodárského sboru. Přeneseně rušné a neklidné místo. (Pozn. překl.)

ÚVOD

Možná, že mezi mými čtenáři bude jen pár takových, kteří vědí o knihkupectví se starými knihami, jež stálo před několika lety v sousedství Covent Garden. Říkám jen pár, protože v zaprášených policích s drahocennými svazky nashromážděnými celoživotním úsilím mého starého přítele D. bylo bez nejmenší pochybnosti jen velmi málo knih, které by vábily široké zástupy. Nebyly tam populární spisy, žádné zábavné ani historické romány, žádné cestopisy, „Lidové edice“ ani „Obveselení pro všechny“. Ale zvědavý člověk mohl na tomto místě, jako snad jediném v celé Evropě, objevit tu nejpozoruhodnější sbírku alchymických, kabalistických a astrologických prací, kterou kdy shromáždil nějaký nadšenec. Její majitel, starý D., promrhal nakupováním těchto neprodejných pokladů celé jmění. Prodávat je však vůbec nechtěl. Přímo mu drásalo srdce, když do jeho knihkupectví přišel nějaký zákazník. V takovém případě výhruzným pohledem sledoval pohyby troublemakingového vetřelce a nervózně a ostražitě kolem něj pobíhal. Mračil se a vzdychal, když zákazníkovi znesvěčující ruce sesazovaly jeho bůžky z trůnů. Pokud vás přivábila některá z jeho oblíbených milenek tohoto čarovného harému a uvedená cena pro vás nebyla dostatečně ohromná, velmi často ji zdvojnásoboval. Když jste zaváhali, pak vám s živou radostí vytrhl milovaný klenot z rukou. A když jste s cenou souhlasili, změnil se v předobraz nejhlubšího zoufalství. Mnohdy se stávalo, že pak za nejhlubší noci klepával na vaše dveře a úpěnlivě vás prosil, abyste mu za jakoukoli vámi určenou cenu prodali zpět to, co jste podle něj naprostým nedopatřením v jeho obchodě koupili. On sám byl stoupencem Averroa

a Paracelsa* a stejně jako tito filozofové, které studoval, i on nerad sděloval nezasvěceným své nashromážděné vědění.

Shodou šťastných náhod jsem před několika lety, za časů svého mládí spisovatelského i životního, pocítil přání seznámit se s pravým původem a naukou pozoruhodného ezoterického společenství, známého pod jménem rosekruciáni. Nebyl jsem spokojen s útržkovitými a povrchními popisy, které je možné najít v dílech obvykle považovaných za prameny k tomuto tématu, a náhle mě napadlo, že by snad sbírka pana D., jež byla bohatá nejen na tištěné knihy, ale i na rukopisy, mohla obsahovat nějaké přesnější a autentičtější záznamy o tomto slavném bratrstvu – napsané, kdo ví, některým členem právě tohoto řádu. Záznamy, které by dokládaly svou autoritou a podrobnou znalostí oprávněnost nároků na moudrost a moc, které Bringeret neprávem připisoval následovníkům Chaldejců a gymnosofistů.

S tímto úmyslem jsem se vydal na to místo, které, což bych měl nyní nepochybně přiznávat se zahanbením, bylo kdysi oblíbeným cílem mých vycházek. Ale copak není dost omylů a klamů v průběhu našeho každodenního života, které jsou stejně absurdní, jako byly omyly alchymistů v dávných dobách? Naši potomci mohou pokládat i naše nejlepší noviny za plné bludů, stejně jako my za takové pokládáme alchymické spisy. A přitom je denní tisk ovzduší, které vdechujeme – a toto ovzduší je také nesmírně zamlžené!

Když jsem vešel do knihkupectví, byl jsem překvapen důstojným vzhledem nějakého zákazníka, kterého jsem tu předtím nikdy neviděl. Ještě více jsem byl ohromen úctou, se kterou s ním jindy pohrdavý sběratel jednal. „Pane,“ zvolal knihkupec nadšeně, právě když jsem se sklonil nad listy katalogu, „vy jste jediný člověk, se kterým jsem se za pětáctýřicet let strávených tímto bádáním setkal, který je hoden být mým zákazníkem. Jak a kde jste

* Vysvětlivky k většině osobností a reálií uváděných v knize jsou obsaženy ve Slovníčku pojmů na konci knihy. Jména osob jsou ve Slovníčku řazena podle příjmení. Použité cizojazyčné výrazy a některé výrazy důležité pro pochopení textu jsou vysvětleny v poznámkách pod čarou přímo na příslušné stránce. Autorovy poznámky pod čarou jsou ponechány na svém původním místě. (Pozn. překl.)

v této povrchní době mohl získat tak hluboké vědomosti? A toto vznešené bratrstvo, jehož nauka byla náznakem zmiňována již nejstaršími filozofy a přitom stále zůstala tajemstvím i pro filozofy současné – řekněte mi, jestli je opravdu na světě nějaká kniha nebo rukopis, z nichž by bylo možné se dozvědět o jeho objevech a zásadách?“

Nemusím snad říkat, že slova „vznešené bratrstvo“ okamžitě vzbudila moji pozornost a že jsem dychtivě naslouchal, co neznámý odpoví.

„Nemyslím,“ odpověděl starý pán, „že by mistři této školy někdy sdělili světu svoji skutečnou nauku, leda snad v mlhavých narážkách a mystických přirovnáních. A jejich rezervovanost jim nevytýkám.“

Pak ztichl a zdálo se, že se chystá odejít, když jsem se poněkud neočekávaně obrátil na sběratele já a řekl: „Nevidím v tomto katalogu nic, pane D., co by mělo nějaký vztah k rosekruciánům!“

„K rosekruciánům?“ opakoval starý pán a s rozvážným překvapením si nyní zase prohlížel on mne. „Kdo jiný než rosekrucián by mohl vysvětlit mystéria rosekruciánů? A můžete si snad myslet, že by kterýkoli z členů tohoto bratrstva, toho nejžárlivějšího ze všech tajných společenství, sám poodkryl závoj, jenž před světem Isis ukrývá jejich moudrost?“

„Aha!“ řekl jsem si, „to je tedy to ‚vznešené bratrstvo‘, o kterém jste mluvili. Díky nebi! Určitě jsem narazil na jednoho z členů tohoto bratrstva.“

„Ale,“ řekl jsem nahlas, „když ne v knihách, pane, tak kde jinde mám získat poučení? Dnes si člověk nemůže dovolit vydat nic bez oprávnění a s těžší bychom mohli citovat Shakespeara bez uvedení kapitoly a verše. Dnešní doba je doba tvrdých skutečností – ano, doba tvrdých skutečností, pane.“

„Tedy,“ namítl starý pán s příjemným úsměvem, „jestli se ještě setkáme, mohl bych vám snad alespoň ukázat směr ke skutečným pramenům poučení.“ A s těmito slovy si zapnul svůj dlouhý kabát, hvízdal na psa a odešel.

Stalo se pak, že přesně za čtyři dny po naší krátké rozmluvě v knihkupectví pana D. jsem tohoto starého pána potkal znovu.

Jel jsem právě velice zvolna na koni směrem k Highgate a na úpatí jednoho z typických návrší této části jsem ho spatřil. Seděl na černém poníkovi a před ním běžel mírným tempem jeho pes, také úplně černý.

Myslím, že když na úpatí dlouhého návrší zhlédnete člověka, se kterým si přejete se seznámit, a oba sedíte v sedle koně, pak vám nemůže ujet, pokud právě nemá vypůjčeného nejoblíbenějšího koně svého přítele, a to z důvodu prosté ohleduplnosti ke zvířeti, na kterém sedí. Proto by bylo jen vaší chybou, kdyby se vám přání nepodařilo splnit dříve, než dojedete na vrchol takového kopce. Zkrátka, měl jsem takový úspěch, že poté, co jsme dorazili na Highgate, pozval mne starý pán, abych si odpočinul v jeho domě, který stál nedaleko vesnice. Byl to vynikající dům – malý, ale prostorný, s velkou zahradou a takovým výhledem, že by jej Lucretius doporučil filozofům – za jasného dne bylo možné snadno vidět londýnské věže a chrámy. Tady stál příbytek poustevníka a tam se rozprostíralo Mare Magnum* světa.

Stěny hlavních pokojů byly vyzdobeny neobyčejně hodnotnými malbami, pocházejícími z oné vrcholné umělecké školy, která je tak málo chápána mimo Itálii. Byl jsem velice překvapen, když jsem se dozvěděl, že všechny tyto obrazy byly malovány rukou majitele domu. Můj neskrývaný obdiv potěšil mého nového přítele a přiměl ho k vyprávění, jež odhalilo, že jeho teoretická znalost umění není o nic menší než jeho mistrovství praktické. Aniž bych chtěl čtenáře unavovat bezvýznamnou kritikou, je při objasnění záměru a charakteru díla představovaného na těchto úvodních stránkách nejspíš nezbytné, abych se stručně zmínil o tom, že starý pán trval na nutnosti propojit všechna svobodná umění, stejně jako jeden významný spisovatel trval na nutnosti propojit všechny vědecké obory. Dále zastával názor, že ve všech dílech představitosti, ať jsou vyjádřena slovy, nebo barvami, musí umělec vrcholných škol velmi pečlivě rozlišovat mezi skutečností a ideálem – jinými slovy, mezi napodobením skutečného života a povznášením přírody k ideálu.

* Vlnobití, chaos, doslova velké moře. (Pozn. překl.)

„To první je škola holandská,“ řekl, „to druhé řecká.“

„Pane,“ řekl jsem, „dnes je v největší módě holandská škola.“

„Ano, v malířství možná,“ odpověděl můj hostitel, „ale v literatuře...“

„Právě literaturu jsem měl na mysli. Naši dospívající básníci jsou všichni zaujati popisem jednoduchosti a Betty Foyovou. A naši kritikové tomu pějí nejvyšší chválu jako dílu představivosti, protože prý osoby v něm zobrazované dokonale odpovídají obyčejnému životu. Ale dokonce i v sochařství...“

„V sochařství? Ne – Ne! Přinejmenším *tam* je vysoký ideál naprosto nepostradatelný!“

„Odpusťte,“ odpověděl jsem, „ale obávám se, že jste neviděl sousoší Johnnyho Soutera a Tama O’Shantera.“

„Ach!“ řekl starý pán a potřásl hlavou, „vidím, že jsem se velmi vzdálil světu. Zřejmě už i Shakespeara přestali lidé obdivovat?“

„Naopak, jeho zbožňování používají jako omluvu pro útoky na všechny ostatní. A potom naši kritikové zjistili, že Shakespeare je velký *realista!*“

„Realista? Básník, který nikdy nevytvořil postavu, se kterou bychom se mohli setkat ve skutečném životě, který se nikdy nesnížil k vášni, jež by byla předstíraná, nebo k osobnosti, jež by naopak byla popsána reálně?“

Chtěl jsem právě velice ostře odpovědět na tento paradox, když jsem si všiml, že můj společník začíná být mírně rozladěný. A ten, kdo chce chytit rosekruciána, nesmí čeřit vodu. Proto jsem považoval za lepší změnit téma rozhovoru.

„Revenons à nos moutons,“* řekl jsem, „slíbil jste, že poučením odstraníte mou nevědomost o rosekruciánech.“

„Dobře!“ odpověděl poněkud drsně. „Ale proč? Možná si přejete vstoupit do chrámu jen proto, abyste se mohl vysmívat obřadům?“

„Za koho mne považujete!? Kdybych tomu byl nakloněn, pak osud abbého de Villars je jistě dostatečnou výstrahou pro všechny lidi, aby nevstupovali do říší salamandrů a sylf jen pro svou

* Vraťme se k naší věci. (Pozn. překl.)

ješitnost. Každý ví, jak tajemným způsobem přišel o život tento důvtipný člověk, což byla odplata za kousavé posměšky v jeho díle „Hrabě de Gabalis“.

„Salamandrů a sylf? Vidím, že se dopouštíte všeobecného omylu a přebíráte alegorickou řeč mystiků doslova.“

S těmito slovy se pustil starý pán do velmi zajímavého a jak se mi zdálo velmi učeného výkladu o naukách rosekruciánů, z nichž někteří podle jeho tvrzení ještě stále žili a stále ve vznešené tajnosti prováděli svá hluboká bádání v přírodních vědách a okultní filozofii.

„Avšak toto bratrstvo,“ řekl, „ačkoliv je tak úctyhodné a ctnostné – říkám ctnostné, protože žádný řeholní řád není přísnější při dodržování morálních předpisů a žádný řád není také vroucnější v křesťanské víře – toto bratrstvo je i přesto pouze větví řádů jiných, které jsou svými silami a mocí ještě skvělejší a jejichž původ je ještě zářnější. Znáte platoniky?“

„Tu a tam jsem zabloudil v jejich bludišti,“ řekl jsem. „Skutečně, to jsou pánové, kterým lze porozumět jen velmi obtížně.“

„A to přesto, že jejich nejspletitější úvahy nebyly nikdy zveřejněny. Jejich nejdokonalejší díla jsou v rukopisech a vytváří iniciální poučky nejen pro rosekruciány, ale i pro ta vznešenější bratrstva, o kterých jsem se zmínil. Ještě vyšší a dokonalejší vědění lze shromáždit ze starších pythagorejců a z nesmrtelných mistrovských děl Apolloniových.“

„Apollonios, ten podvodník z Tyany!? Copak se jeho spisy dochovaly do současnosti?“

„Podvodník?“ zvolal můj hostitel. „Apollonios a podvodník?“

„Prosím za prominutí. Nevěděl jsem, že jste jeho stoupenec. A jestliže se zaručujete za jeho důvěryhodnost, uvěřím, že to byl velice úctyhodný člověk, který mluvil jen pravdu, když se chlubil svou schopností být na dvou místech zároveň.“

„Copak je to tak obtížné?“ řekl starý pán. „Pokud vám to tak připadá, pak jste nikdy nesnil.“

Tím skončil náš rozhovor, ale od té doby mezi námi vzniklo přátelství, které trvalo, dokud můj ctihodný přítel neodešel z tohoto života. Pokoj jeho památce! Byl to člověk se zvláštními zvyky a vý-

středními názory. Většinu svého času však vyplňoval činy tiché a neokázalé dobročinnosti. Nadšeně vykonával službu samaritána. A stejně jako byly jeho ctnosti zjemněny tou nejněžnější křesťanskou láskou, zakládaly se i jeho naděje na nevjroucnější víře.

O svém původu nebo životě nikdy nemluvil a ani mně se nikdy nepodařilo proniknout temnotou, za kterou byly skryty. Zdálo se, že viděl velkou část světa a že byl očitým svědkem první francouzské revoluce, což bylo téma, o kterém uměl mluvit právě tak přesvědčivě jako poučně. Zároveň však na zločiny té bouřlivé doby nepohlížel s filozofickou shovívavostí, s jakou dnes osvícení spisovatelé (jejichž hlavy bezpečně sedí na ramenou) obvykle rádi popisují krveprolití oněch minulých dní. Nemluvil o této revoluci jako učenec, který četl a přemítal, ale jako člověk, který viděl a trpěl.

Zdálo se, že starý pán je na světě sám a také jsem nevěděl o žádných jeho příbuzných. A to až do doby, kdy mi vykonavatel jeho poslední vůle, nějaký jeho vzdálený bratranec, který žil kdesi v zahraničí, sdělil, že mi můj nebohý přítel odkázal velmi krásné dědictví. To se skládalo za prvé z částky peněz, kterou myslím raději nebudu zveřejňovat, a to v předtuše, že by mohla být zavedena nějaká nová daň na nemovitosti a finanční majetek, a za druhé z jistých vzácných rukopisů, kterým vděčí za svou existenci tato kniha.

Domnívám se, že druhá položka jeho odkazu se vztahuje k mé návštěvě u tohoto mudrce, smím-li jej tak nazývat, několik týdnů před jeho smrtí.

Ačkoliv můj přítel toho z naší moderní literatury přečetl málo, přece mi při vlídnosti a dobrotě své povahy s největší laskavostí dovolil, abych se s ním radil o různých literárních konceptech, o kterých jsem uvažoval s vrtkavou ctižádostí mladého a nezkušeného spisovatele. A právě v této době jsem ho prosil o radu ve vztahu k jednomu dílu své fantazie, v němž jsem chtěl popsat účinky nadšení na různé typy lidských povah. Naslouchal mému námětu, který byl dosti všední a nudný, se svou obvyklou trpělivostí a pak se zamyšleně obrátil ke své knihovně, vzal nějaký starý svazek a přečetl mi nejprve řecky a poté anglicky některé úryvky následujícího obsahu:

„Platon zde popisuje čtyři druhy nadšení, které si já přeji chápat jako nadšení a inspiraci pocházející od bohů. – Za prvé nadšení hudební, za druhé nadšení teletické* neboli mystické, za třetí prorocké a za čtvrté to, které náleží lásce.“**

Poté, co citovaný autor tvrdil, že v duši je něco vyššího než rozum, a poté, co prohlásil, že v naší povaze jsou zcela rozdílné síly, z nichž prostřednictvím jedné objevujeme a chápeme vědecké obory a teorie s téměř intuitivní rychlostí a pomocí jiné je zase vytvářeno vrcholné umění, jakým jsou například mistrovské Feidiovvy sochy – pokračoval dále, že „nadšení v pravém smyslu tohoto slova nastává tehdy, když se ona část duše, která převyšuje rozum, povznese až k bohům a od nich čerpá svou inspiraci.“

Pak autor pokračoval ve svých komentářích k Platonovi a poznamenal, že „i jen jediné z těchto nadšení – zvláště to, které náleží lásce – může vystačit na to, aby dovedlo duši zpět k jejímu prvotnímu božství a štěstí. I přesto zde však existuje jakési propojení mezi všemi těmito nadšeními. Dále podotknul, že obvyklý postup, jímž duše postupuje vzhůru, probíhá nejprve prostřednictvím nadšení z hudby, dále nadšením teletickým nebo mystickým, za třetí nadšením prorockým a konečně nadšením lásky. Zatímco jsem nedobrovolně a bez porozumění naslouchal těmto spletíým, vznešeným myšlenkám, můj rádce zavřel knihu a řekl lhostejně: „Zde máte motto pro svou knihu – a tezi pro svůj námět.“

„Davus sum, non Oedipus,“*** řekl jsem a nespokojeně potřásl hlavou. „Asi je to všechno nadmíru krásné, avšak, Nebe mi odpusť – nerozumím v tom ani jedinému slovu. Mystéria vašich rosekrucciánů a vašich bratrstev jsou pouhé dětské hračky v porovnání s hantýrkou platoniků.“

„A přece, dokud správně nepochopíte tyto věty, nemůžete pochopit ani vyšší nauky rosekrucciánů, ani učení ještě vyšších bratrstev, o nichž mluvíte tak lehkovážně.“

* Nezprostředkované smyslovým vnímáním. (Pozn. překl.)

** Platon: Faidros. (Pozn. odb. red.)

*** Jsem Davus, ne Oidipus. (Jsem prostý otrok, ne vzdělaný a inteligentní člověk.) (Pozn. překl.)

„Ach, jestli je to pravda, pak se zoufale vzdávám! A proč nepoužijete toto motto, když jste tak dobře seznámen s touto věcí, pro svou vlastní knihu?“

„Co když jsem již knihu s motivem podle tohoto motto napsal? Chtěl byste ji připravit ke zveřejnění?“

„S největší radostí,“ odpověděl jsem – ale běda, příliš unáhleně.

„Spoléhám tedy, že svůj slib dodržíte,“ odpověděl starý pán, „a až tu již nebudu, obdržíte příslušné rukopisy. Podle toho, co říkáte o převládajícím literárním vkusu, vás však nemohu utěšit nadějí, že tím vyděláte spousty peněz. A předem vám říkám, že tuto práci nebudete považovat za příliš odpočinkovou.“

„Je vaše kniha dílem vaší fantazie?“

„Je i není. Je to skutečnost pro ty, kdo ji dovedou pochopit, a potřeštěný výmysl pro ty, kteří to nedokáží.“

Nakonec mi tedy přišly rukopisy společně s krátkým dopisem mého zemřelého přítele a připomněly mi můj neuvážený slib.

Se smutným zájmem, a přesto s dychtivou netrpělivostí jsem otevřel balíček a upravil si lampu. Představte si mé zděšení, když jsem zjistil, že vše je napsáno nerozluštitelnými šiframi. Nabízím zde čtenáři ukázkou:

a tak dále na dalších 940 strašlivých stranách obrovských archů!

Nemohl jsem téměř uvěřit svým očím – vlastně jsem se začal domnívat, že plamen lampy neobyčejně potemněl. A do mé rozhárané představivosti se vplížila nejrůznější zlá tušení o bezbožné povaze těchto znaků, na kterých jsem rukopis zcela neúmyslně otevřel, tušení spojená s podivnými náznaky a mystickým jazykem starého pána. Samozřejmě, pokud nechci říct nic horšího, pak celá záležitost vypadala *příšerně!*

Už jsem chtěl ty papíry hodit co nejrychleji do psacího stolu ve svatém odhodlání nemít s nimi už nikdy nic společného, když můj pohled padl na jakousi knihu krásně vázanou v modrém safiá-

nu, které jsem si ve své ukvapenosti dosud nevšiml. Velice opatrně jsem ten svazek otevřel, protože jsem nevěděl, co by z něj mohlo vyskočit, a představte si mou radost, když jsem zjistil, že obsahuje klíč nebo slovník k oněm hieroglyfům.

Abych neunavoval čtenáře popisem své práce, spokojím se s tím, když řeknu, že nakonec jsem dospěl k přesvědčení, že jsem oněm znakům schopen porozumět a že se již s plnou vážností mohu pustit do práce. Avšak ani pak to nebyl jednoduchý úkol a uplynuly dva roky, než jsem učinil významný pokrok. Potom, abych prozkoumal ohlas veřejnosti, se mi podařilo uveřejnit pár nesouvislých kapitol v jednom časopise, se kterým jsem měl tu čest být několik měsíců ve spojení. Zdálo se, že zveřejněné kapitoly vzbudily více zvědavosti, než jsem se odvážil očekávat, a proto jsem pracoval na svém namáhavém díle dále a s lehčím srdcem. Ale pak mne postihlo nové neštěstí! Jak jsem pokračoval, zjistil jsem, že autor napsal dva exempláře svého díla, z nichž jeden byl mnohem propracovanější a podrobnější než ten druhý. Na začátku jsem náhodou narazil na první verzi a musel jsem tak celé svoje dílo přepracovat a znovu přeložit kapitoly, které jsem již dokončil. Teď mohu tvrdit, že když nepočítám přerušení, kdy jsem byl nucen věnovat se naléhavějším činnostem, pak mě můj nešťastný slib stál několik let dřiny, než jsem jej byl schopen přijatelně splnit. Ten úkol byl o to obtížnější, že sloh originálu byl napsán určitým druhem rytmické prózy, jako by si autor přál, aby jeho dílo bylo v jisté míře považováno za spis básnický, a to ohledně námětu i provedení. Nebylo však možné, abych je zcela věrně vystihl, a proto mé pokusy velmi často vyžadují čtenářovu shovívavost. Má přirozená úcta k rozmarům starého pána a jeho múze pochybné povahy je mi jedinou omluvou na místech, kde jsem si bez přecházení do veršů vypůjčil jazyk květnatých obrátů, které jsou tak zřídka charakteristické pro prózu. Pravdomluvnost mne také nutí k přiznání, že si přes veškerou námahu vůbec nejsem jistý, jestli jsem znakům vždy přiřadil jejich správný význam. Nejspíš však ne, protože tu a tam jsem byl nějakou mezerou v příběhu nebo náhlým výskytem nového znaku, k němuž neexistoval klíč, donucen vyplnit místo podle vlastního uvážení, což lze zcela jistě

velmi snadno poznat. Utěšuji však sám sebe, že tato místa v celkovém pojetí díla nepůsobí rušivě. Toto přiznání mne vede k výroku, kterým zakončím svůj úvod: Pokud, čtenáři, najdeš v této knize něco, co se ti bude líbit, pak jsem to určitě napsal já. Kdykoli však narazíš na něco, co bude vzbuzovat tvůj odpor, dávej to za vinu tomu starému pánovi!

Londýn, leden 1842

Ještě poznamenávám, že vysvětlivky uvedené v textu někdy připojil autor, jindy redaktor. Na některých místech (ale ne všude) jsem tento rozdíl vyznačil. Tam, kde to rozlišeno není, se bude čtenářův důvtip málokdy mýlit.

KNIHA I

HUDEBNÍK

... Dva prameny...
Jak rozdílné jsou účinky jejich vod!
Ariosto: Zuřivý Roland I, 78

KAPITOLA I

V jejich středu dívka žila dospělá
velkého ducha, vzácné spanilosti
leč krása u ní ceny neměla,

...

S přírodou láska s nebem v ní se skvějí
a nevšímavost – umění jest její.

*Tasso: Osvobozený Jeruzalém, zpěv II, 14-18**

V druhé polovině 18. století žil v Neapoli ctihodný umělec Gaetano Pisani. Byl to hudebník s geniálním nadáním, ale nepatřil k oblíbeným. Ve všech jeho skladbách bylo vždy něco výstředního a fantastického, co nebylo po chuti neapolským diletantům. Pisani miloval neznámé motivy, do nichž vkládal své melodie a symfonie, které u posluchačů vzbuzovaly určitou hrůzu. Jména některých jeho děl snad naznačí jejich povahu. Mezi jeho rukopisy nalézám například tyto tituly: „Hostina Harpyjí“, „Čarodějnice v Beneventu“, „Sestup Orfea do podsvětí“, „Uhranutí“, „Eumenidy“ a mnohé jiné, které prozrazují velkou představivost, jež nachází potěšení v něčem děsivém a nadpřirozeném, ale je často vystřídána představivostí vznešenou a jemnou, která dává vzniknout neobyčejně krásným a půvabným pasážím. Je pravda, že při výběru námětů ze starého bájesloví byl Gaetano Pisani o mnoho

* V knize je u citátů z díla Osvobozený Jeruzalém použit překlad Jaroslava Vrchlického z roku 1890 (viz Použitá literatura na konci knihy). Název díla je v citátech uváděn modernizovaným pravopisem. (Pozn. překl.)

věrnější pradávnmému zdroji a ranému duchu italské opery než jeho současníci.

Opera, tento potomek prastarého spojení zpěvu s dramatem, jakkoli zženštilý, získal po dlouhé době zapomnění a sesazení z trůnu opět žezlo na březích etruského Arna a mezi benátskými lagunami, třebaže toto žezlo bylo menší a oděné do nevkusného purpuru. Všechny prvotní inspirace pocházely z neznámých a klasických pramenů pohanských bájí. A Pisaniho „Sestup Orfea“ byl pouze smělejší, temnějším a promyšlenějším opakováním „Eurydiky“, kterou zhudebnil Jacopo Peri pro slavnou svatbu Jindřicha z Navarry a Marie z Medici.*

Ale, jak jsem již řekl, styl tohoto neapolského hudebníka nepředstavoval potěchu pro uši, které se vlivem sladších melodií tehdejší doby staly zhýčkanými a vybíravými. Právě nedostatky a výstřednosti, které byly snadno poznatelné a často budily dojem, že jsou úmyslné, byly pro kritiky záminkou k nelibosti. Ten ubohý hudebník by nejspíš zemřel hlady nebýt toho, že našťastí nebyl pouze skladatelem, ale zároveň také vynikajícím hráčem na hudební nástroje, zvláště na housle, a tímto nástrojem si vydělával na přiměřenou minimální existenci jako člen orchestru velkého neapolského divadla San Carlo. Formální a přidělené úkoly zde udržovaly jeho výstřední fantazie v přijatelných mezích, ačkoliv se vypravuje, že byl od svého notového pultu nejméně pětkrát vyhnán, poněvadž vyděsil znalce a uvedl celý orchestr do zmatku improvizovanými variacemi tak překvapujícími a šílenými, až jste mohli mít dojem, že harpie nebo čarodějnice, které ho inspirovaly k jeho skladbám, se náhle zmocnily i jeho nástroje.

Avšak nemožnost najít stejně excelentního hudebníka (samozřejmě pouze pokud mluvíme o jeho jasnějších a klidnějších okamžicích) způsobila, že byl opět přijat, a pak se po většinu doby smířil s úzkou sférou předepsaných adagií a allegrett. Také obecenstvo, které vědělo o jeho náklonnostech, velmi rychle roze-

* Orfeus byl oblíbeným hrdinou v počátcích italské opery i lyrických divadelních her. „Orfeus“ od Angela Politiana byl napsán roku 1475. „Orfeus“ od Monteverdiho byl uveden v Benátkách roku 1667.

znalo i sebemenší odchylku od partu, a jestliže na okamžik začal blouznit, což bylo rozeznatelné ušima stejně jako očima, protože se u něj projevilo zvláštní stažení tváře a zlověstné máchání smyčcem, pak jemné a napomínající šeptání přivolalo hudebníka z jeho Elysia nebo Tartaru do střízlivých oblastí jeho notového pultu. V takových případech sebou trhnul, jako by se probudil ze snu – rozhlédl se kolem sebe rychlým, ustrašeným a provinilým pohledem a se sklíčenou a pokornou tváří donutil svůj odbojný nástroj vrátit se k vyšlapané cestičce povrchní jednotvárnosti. Zato doma si tuto protivnou lopotu vynahrazoval. Tam brával nešťastné housle do svých divokých rukou a loudíval z nich často až do ranního úsvitu podivné a šílené melodie. Ty děsily časné rybáře dole na břehu a plnily je posvátnou hrůzou, takže se křižovali, jako by jim mořské panny nebo jiné víly kvílely do uší své nadpozemské zpěvy.

Vzhled tohoto muže odpovídal povaze jeho umění. Rysy jeho tváře byly ušlechtilé a krásné, avšak ztrhané a divoké. Měl černé zanedbané vlasy rozčuchané do spleti kadeří a pohled jeho velkých a hlubokých očí byl upjatý, hloubavý a snivý. Veškeré jeho pohyby byly zvláštní, náhlé a prudké stejně jako impulsy, které se ho zmocňovaly. Když procházel ulicemi nebo po nábřeží, bylo slyšet, že se směje a mluví si sám pro sebe. Přesto to byl člověk neškodný, upřímný a laskavý, který by se ochotně rozdělil o svou špetku s kterýmkoli ze zahálčivých ničemů, u kterých se často zastavoval a dlouze pozoroval, jak líně leží a vyhřívají se na slunci. Avšak jinak to byl člověk naprosto nespolečenský. Nehledal přátele, nelichotil žádným mecenášům a neúčastnil se radovánek, které jsou tak drahé dětem hudby a Jihu. Zdálo se, že se k němu hodí pouze jeho umění – stejně zvláštní, naivní, nesvětské a beze všech pravidel. Nemohli byste nalézt rozdíl mezi tímto mužem a jeho hudbou; ona se stala jím samotným. Bez ní nebyl nic jiného než pouhý stroj. *S ní* se však stával králem vlastních světů. Ubohý muž, na tomto světě toho měl tak málo! V jednom anglickém průmyslovém městě je náhrobní kámen, který nese nápis: „Claudiu Philipsovi, jehož naprosté opovrhování bohatstvím a jedinečné umění ve hře na housle mu získaly obdiv všech, kteří ho znali.“

Logické spojení protichůdných chvalořečení! Čím více, ó génie, opovrhuješ bohatstvím, tím více roste tvá houslová virtuozita.

Nadání Gaetana Pissaniho jako skladatele se projevovalo hlavně v hudebních kompozicích, hodících se k jeho oblíbenému nástroji, který je bezpochyby nejvyšší a nejpestřejší ve svých možnostech a své moci nade všemi vášněmi. A čím je Shakespeare mezi básníky, tím je Cremona mezi tvůrci nástrojů. Ale Pisani tvořil jiná díla – díla vyšších ambic a širšího rozměru. Jeho zlatým hřebem byla skvostná, neprodaná, nezveřejněná a nezveřejnitelná, ale nesmrtelná opera „Siréna“. Toto veliké dílo bylo snem jeho chlapeckých let, vládkyní let mužných a v pokročilém stáří „stálo vedle něj jako jeho mládí“. Marně se namáhal, aby je uvedl na scénu. I jemný, vši žárlivosti prostý kapelník Paisiello kroutil svou laskavou hlavou, když ho skladatel poctil ukázkou jedné ze svých nejpůsobivějších árií. A přece, Paisiello, ačkoliv se tato hudba tak odlišuje ode všeho, co tě Durante učil následovat, přece možná – avšak trpělivost, Gaetano Pisani! Vyčkej svého času a měj housle naladěny!

I když se to půvabnější části mých čtenářů může zdát podivné, přece tato zvláštní osobnost vstoupila do svazku, který obyčejní smrtelníci zpravidla považují za své naprosto výhradní právo – Pisani byl ženatý a měl jedno dítě. Avšak ještě podivnější je, že jeho manželka byla dcerou klidné, střízlivé a nefantazírující Anglie. Byla mnohem mladší než on, krásná a jemná a měla líbeznou anglickou tvář. Vdala se za něj z vlastního rozhodnutí a (budete tomu věřit?) stále ho milovala. Jak se mohlo stát, že si ho vzala, nebo jak se on, tento plachý, nespolečenský a vrtošivý člověk, vůbec kdy odvážil požádat ji o ruku, bych mohl vysvětlit jenom tak, že bych vás poprosil, abyste se rozhlédli kolem sebe a vysvětlili nejdříve vy *mně*, jakým způsobem si polovina manželů a manželky, které potkáváte, našla své protějšky!

Přesto však po krátké úvaze už toto spojení nebylo vůbec tak zvláštní. Ta dívka byla nemanželské dítě rodičů, kteří byli příliš urození na to, aby se k ní vůbec kdy mohli přihlásit a mít ji za vlastní. Protože měla vkus a také hlas, byla poslána do Itálie, aby se tam naučila umění, které ji mělo živit. Byla závislá na dru-

hých a zacházelo se s ní krutě. Ubohý Pisani byl její učitel a jeho hlas jako jediný z těch, které slyšela od svého narození, v ní budil zdání, že neobsahuje vůbec žádný odstín, který by mohl kárat nebo vyjadřovat pohrdání. A tak..., je už to ostatní zřejmé? Ať je to zřejmé, nebo ne, ti dva se vzali.

Tato mladá žena milovala svého manžela, a ačkoli byla mladá a něžná, mohlo by se o ní téměř říci, že je ochránkyní jeho i sebe. Kolikrát ho její tajná a neformální přímluva zachránila před nemilostí tyranů z divadla San Carlo nebo z konzervatoře! V kolika nemocech – protože jeho organismus byl slabý – ho opatrovala a ošetřovala! Za temných nocí často čekávala u divadla se svítilnou v ruce, aby mu posvítila na cestu a aby mu poskytla svou pevnou paži jako oporu. Protože jinak kdo ví, jestli by hudebník ve svých abstraktních snech nekráčel za svou „Sirénou“ do moře! A pak naslouchávala tak trpělivě a snad i *nadšeně* (protože v pravé lásce nebývá vždy přítomen nejjemnější vkus) oněm bouřím výstřední a nesouvislé melodie a pokradmu jej – za neustálého šepotu pochval – odváděla z nezdravého nočního bdění k odpočinku a spánku!

Řekl jsem, že hudba byla součástí tohoto muže a ona, ta laskavá bytost, se zdála být součástí této hudby. A opravdu, když sedávala vedle něj, pak vše, co bylo v jeho pestrých fantaziích něžné nebo pohádkově krásné, bylo nepozorovaně převáděno do harmonické melodie. Její přítomnost měla nepochybně vliv na jeho hudbu, utvářela ji a zjemňovala. Avšak on, který nikdy nezkoumal, odkud pochází jeho inspirace, to netušil. Věděl jen to, že ji miluje a že jí žehná. Domníval se, že jí to říká dvacetkrát denně, avšak neudělal to nikdy, protože nebyl mužem mnoha slov ani vůči své ženě. Jeho řečí byla hudba, stejně jako její řečí byly – starosti! Sdílnější byl ke svému barbitonu, jak nás učí vzdělaný Mersenne nazývat veškeré druhy veliké rodiny nástrojů podobných viole. Barbiton zní jistě lépe než skřípavé housle, proto zůstaňme u barbitonu. Mluvil na něj celé hodiny – chválil jej, huboval, lichotil mu, ba dokonce (protože takový je člověk, a to i nejpoctivější) se o něm vědělo, že svůj nástroj i proklíná, avšak za tento přestupek se vždy zkroušeně kál. Barbiton měl také svůj jazyk a uměl převzít slovo. A když

i on huboval, dovedl to ještě daleko lépe. Tyto housle, Tyrolanky, ruční práce slavného Steinera, byly urozeným společníkem! V jejich velkém stáří bylo něco tajemného. Kolik rukou, z nichž je nyní prach, probouzelo jejich struny, než se staly služebným duchem a důvěrným přítelem Gaetana Pisaniho! Už jejich samotné pouzdro bylo úctyhodné – bylo překrásně malované a říkalo se, že malba je od Carracciho. Jeden anglický sběratel za něj nabízel víc, než si kdy Pisani svými houslemi vydělal. Avšak Pisani, kterému nezáleželo na tom, jestli on sám obývá nějakou chýši, byl velmi pyšný na palác svého barbitonu. Barbiton byl totiž jako jeho starší dítě! Měl však ještě dítě jiné a k němu teď musíme obrátit svou pozornost.

Jak tě mám popsat, Violo? Jistě to byla ona hudba, která nesla odpovědnost za příchod této mladičké neznámé. V její podobě i v její povaze byste totiž mohli vysledovat rodinnou podobnost s oním neobyčejným a duchovitým životem zvuku, který se noc co noc vznášel ve vzdušné a pohádkové hře nad hvězdnými moři... Byla krásná, avšak její krása byla nezvyklá. Byla spojením a harmonií protikladných rysů. Její vlasy měly barvu zlata nádhernějšího a čistšího, než jaké je možné spatřit na Severu. Avšak její oči byly zcela černé, něžné a pohlcující světlo více než oči italské – téměř orientální krásy. Její pleť byla nesmírně krásná, ale nikdy ne stejná. V jednom okamžiku měla svěží barvu a v příštím byla již bledá. A společně s pletí se měnil také výraz její tváře; jeden okamžik nebylo nic smutnějšího a další zase nic radostnějšího.

S lítostí říkám, že to, čemu právem říkáme vzdělání, bylo těmito neobyčejnými rodiči u jejich dcery velice zanedbáno. Je ovšem pravda, že ani jeden z nich neměl mnoho znalostí, které by mohl předávat; a znalosti tehdy nebyly v takové módě, jako jsou dnes. Avšak náhoda nebo příroda sama byly Viole nakloněny. Naučila se jakoby samo sebou jazyk své matky a zároveň řeč svého otce. Zanedlouho uměla číst i psát a její matka, která byla římskokatolického vyznání, ji brzy naučila se modlit. Avšak potom, ke zkáze všech těchto úspěchů, podivné zvyky Pisaniho a neustálý dozor a péče, které vyžadoval jeho život od jeho ženy, způsobily, že dítě bylo často ponecháno o samotě se starou chůvou, která je sice velice milovala, ale která je nebyla schopná v žádném ohledu vzdělávat.